

УДК: 371.134+378.147+372

Осадченко Інна Іванівна,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії та методики початкової освіти Миколаївського національного університету імені

В. О. Сухомлинського

ДИДАКТИЧНІ ВИМОГИ ДО СИТУАЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті на основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу виокремлено та схарактеризовано дидактичні вимоги до ситуаційних завдань у підготовці майбутніх учителів початкової школи. Констатовано, що ефективне формулювання ситуаційних завдань потребує від викладача дотримання таких дидактичних умов: передбачення чіткої відповідності матеріалу ситуаційного завдання змісту тієї дисципліни, що вивчається, з орієнтацією на навчальні цілі та стимулювання студентського інтересу, на поглиблення і покращення засвоєння навчального матеріалу, а отже, формування кваліфікованих майбутніх учителів початкової школи; відповідності ситуаційного завдання меті та формі навчального заняття; ретельного вибору виду педагогічної ситуації для відповідного виду ситуаційного завдання; формулювання ситуаційного завдання з урахуванням визначених характеристик, а також дотримуючись; використання необхідних відомостей з офіційних джерел, статистичної інформації, місцевого матеріалу; орієнтації на дискусійність ситуаційних завдань з обов'язковим передбаченням обґрунтованих альтернатив у прийнятті рішень щодо розв'язання педагогічних ситуацій.

Ключові слова: дидактичні вимоги, професійна підготовка, майбутні учителі початкової школи, технології навчання, технологія ситуаційного навчання, технологія інтерактивного навчання, ситуаційні завдання.

Abstract: On the basis of analysis of scientific sources and empirical material singled Author determined and didactic requirements for situational problems in training of primary school teachers. It is concluded that situational tasks used in the

preparation of primary school teachers should be: problem, that contain contradictions that need to be addressed; Training, that require the primary school teachers for them acquiring new facts, events, skills; available to future teachers of primary school were able to resolve it on the basis of a preliminary study of theoretical material on the topic; reasoning that implies emergence of personal interest, importance for students researched situation encourages them to active educational actions by recreating real conditions of professional elementary school teacher; specific - related to the topic being studied; interdisciplinary, that take into account the need for a future primary school teachers' willingness to analyze and solve pedagogical situations with specific subject content. It notes that the effective formulation of situational problems require the teacher to observe the following teaching conditions, predictions precise matching material situational task content of subjects studied, with a focus on educational goals and to stimulate student interest in deepening and improvement of learning and thus, the formation qualified primary school teachers; Match situational task purpose and form of instruction; careful choice of the type of educational situation for the relevant type of situation tasks; formulation of situational task considering determined characteristics as well as following; use appropriate information from official sources, statistics, local material; orientation on discussion of situational problems with mandatory foresight reasonable alternatives in making decisions to address the pedagogical situations.

Keywords: educational requirements, training, primary school teachers, technology training, technology situational learning, interactive learning technology, situational problem.

Постановка проблеми. У процесі застосування сучасних технологій навчання, зокрема технологій ситуаційного, тренінгового та інтерактивного навчання, у підготовці майбутніх учителів початкової школи використовуються методи аналізу конкретних ситуацій та кейс-стаді, спільну дидактичну основу яких становлять ситуаційне завдання та власне алгоритм аналізу педагогічної ситуації. Очевидно, що результативність такого навчального процесу значною

мірою залежить від коректності формулювання ситуаційних завдань та їх відповідності змісту навчання, яким мають опанувати майбутні учителі початкової школи.

Аналіз останніх публікацій. Звертаємо увагу на те, що формулювання поняття «ситуаційне завдання» не так часто зустрічається у підручниках та посібниках, призначених для підготовки майбутніх учителів початкової школи, оскільки переважна частина цих науково-методичних джерел стосується підготовки майбутніх спеціалістів у галузі економіки (О. Бондар, О. Зобов, І. Каніщенко, О. Сидоренко, Ю. Сурмін, А. Чуміков, П. Шеремета та ін.), медицини (І. Бублікова, С. Регентов, З. Гапонова, Г. Подопрігора), або описані у дисертаційних роботах (Р. Карпюк, О. Михайлишин, Л. Шевцова, О. Шевченко та ін.), малотиражних виданнях, переважно – закордонних (Н. Берденнікова, Т. Бурдигіна, К. Корольова, В. Меденцев, І. Нікішина, М. Новікова, М. Панов, С. Півкін, О. Пометун, П. Юрченко та ін.). Наразі виникає необхідність розробки навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з використанням ситуаційних завдань.

Мета статті – на основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу виокремити та схарактеризувати дидактичні вимоги до ситуаційних завдань у підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Оскільки ситуаційне завдання формулюється на основі педагогічної ситуації, то виконання ситуаційного завдання – його розв’язання – полягає у пошуку правильного виходу із неї, прийнятті правильного рішення. Правильність розв’язання ситуаційного завдання розглядається нами як уміння оперативно виокремити у ньому ситуаційну проблему, сформулювати та розв’язати ситуаційну задачу на засадах педагогічної етики: зберігаючи своє та учнівське фізичне й моральне здоров’я, навчальний час, досягаючи навчально-виховних завдань та не використовуючи непедагогічних прийомів і методів взаємодії із учасниками навчально-виховного процесу. Систематичне виконання ситуаційних завдань

передбачає формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до розв'язання педагогічних ситуацій.

Дидактична значущість розробки ситуаційного завдання полягає у тому, що «у кожному конкретному випадку викладач розробляє індивідуальні технології до певної навчальної теми» [10, с. 80]. За словами Ю. Сурміна [8], створюється можливість для досягнення «ефекту мультиплікатора», тобто для створення нових методичних композицій і методик на основі ситуаційної, що значно активізує творчий потенціал студентів та навчального процесу загалом [9, с. 18]. Для ефективного використання ситуаційних завдань та їх виконання у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи важливе розуміння (і викладачами, і студентами) таких виокремлених нами аспектів:

1. Ситуаційне завдання містить два основних компоненти: опис змісту педагогічної ситуації та відповідно сформульоване запитання чи визначення навчальної дії для майбутніх учителів початкової школи. Наприклад: *«Першокласник Петрик приніс до школи великого іграшкового автомобіля та розпочав ним гратися посеред уроку»* – опис змісту педагогічної ситуації; *«Охарактеризуйте свої дії. Як би Ви вчинили у такій ситуації? Змодельуйте подальший розвиток подій. Виберіть дидактичний спосіб прийняття рішення, добираючи цікаві завдання для Петрика»* – запитання та визначена навчальна дія для майбутніх учителів початкової школи.

2. Структуру ситуаційного завдання, визначену у попередньому розділі дослідження, складають: дидактична мета ситуаційного завдання; опис змісту педагогічної ситуації; власне завдання, оформлене у запитання чи визначення навчальної дії майбутніх учителів початкової школи; передбачений алгоритм аналізу педагогічної ситуації; способи навчально-комунікативної взаємодії у процесі виконання ситуаційного завдання; параметри часу виконання ситуаційного завдання, способу презентації та оцінювання його результатів.

Аналіз джерел (Г. Багієв, О. Баєва, С. Ковжого, С. Півкін, О. Пошетун, А. Полежаєв, В. Ягоднікова та ін.) дозволяє констатувати, що виконання ситуаційних завдань сприяє розв'язано важливих завдань професійної

підготовки майбутніх учителів початкової школи, формуючи у них цілу низку професійних умінь і навичок:

- працювати з інформацією – осмислювати значення деталей, описаних у педагогічній ситуації, аналізувати і синтезувати інформацію й аргументи; виявляти, відбирати і розв’язувати проблему; формулювати запитання, на які необхідно дати відповідь;

- всебічно, глибоко аналізувати педагогічні ситуації, прогнозувати способи їх розвитку; розробляти алгоритм ухвалення рішення та план дій, орієнтуючись на намічений результат та багатоваріантні підходи до його реалізації; аналізувати припущення та висновки з оцінкою альтернатив; ухвалювати правильні рішення в умовах невизначеності та критичності;

- застосовувати отримані теоретичні знання, зокрема при вивченні інших дисциплін для розв’язання практичних завдань;

- чітко висловлювати та відстоювати власну позицію в різних формах: письмово, на диспуті в малих групах та у виступі перед аудиторією; конструктивно критикувати та адекватно реагувати на критику;

- самостійно приймати управлінські рішення, використовуючи інформацію індивідуального, парного та групового аналізу педагогічної ситуації; враховувати точки зору інших фахівців на певну проблему при ухваленні остаточного рішення; слухати і розуміти інших людей (навички групової роботи); оволодівати навичками оперативної оцінки та дослідження педагогічної ситуації, відкинувши другорядні чинники;

- орієнтуватися в соціальному середовищі, що накладає безліч обмежень, насамперед, прийнятих правил.

Аналіз наукових джерел вказаних вище авторів дозволив зробити висновок, що ситуаційне завдання, використовуване у підготовці майбутніх учителів початкової школи, повинно бути:

- проблемним, тобто містити протиріччя, яке необхідно розв’язати;
- розвивальним, тобто вимагати від майбутніх учителів початкової школи опанування новими для них фактами, явищами, навичками;

- доступним, щоб майбутні вчителі початкової школи були здатні розв'язати його на основі попереднього вивчення теоретичного матеріалу з відповідної теми;
- мотивувальним, що передбачає виникнення особистісного інтересу, значущості для студентів досліджуваної ситуації, спонукає їх до активних навчальних дій, відтворюючи реальні умови професійної діяльності вчителя початкової школи;
- конкретним – пов'язаним з темою, що вивчається;
- міжпредметним, тобто враховувати необхідність формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до аналізу і розв'язання педагогічних ситуацій з конкретнопредметним змістом (рис. 1).

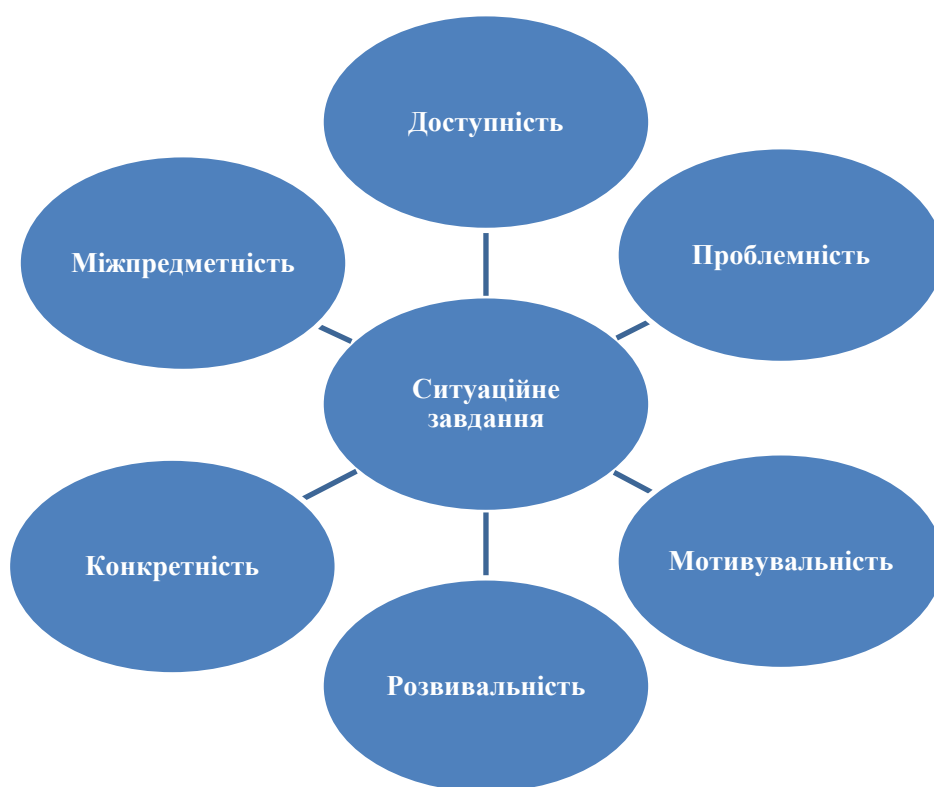

Рис. 1. Характеристики ситуаційного завдання у підготовці майбутніх учителів початкової школи

Класифікацію ситуаційних завдань здійснено нами у іншій публікації [5].
Нами проаналізовано більшість джерел, у яких пропонуються вправи, завдання

з використанням педагогічних ситуацій. Критеріями відбору навчально-методичних джерел для аналізу обрано:

- видову різноманітність завдань;
- наявність методичних рекомендацій щодо їх виконання.

Так, складником переважної більшості планів семінарських занять підручників «Педагогічна майстерність», «Основи педагогічної майстерності» за редакцією І. Зязюна є вправи на розв'язання педагогічних ситуацій та обґрунтування стратегій дії [1, с. 175]. Проте подані педагогічні ситуації бажано адаптувати, видозмінювати з урахуванням специфіки роботи у початковій школі.

У цьому підручнику запропоновані три види вправ, спрямовані на таке:

1. Загальний розгляд ситуації щодо різних стратегій поведінки партнерів у взаємодії, використовуючи опорну схему-таблицю із вказівками дій учителя та учня (активне відстоювання своєї позиції, ухилення від конфлікту, пристосування, співробітництво, компроміс). У процесі виконання цього завдання майбутні вчителі початкової школи повинні звернути увагу на такі особливості: дії, висловлювання, міміку учасників тощо, за чим можна діагностувати їхню стратегію; оптимальний чи неоптимальний розвиток ситуації; відповідальність педагога за розвиток ситуації у правильному напрямі.

2. Виявлення умов та обмежень, що зумовлюють вибір тієї чи тієї стратегії, та показ того, за яких умов вибір конкретної ситуації буде ефективним; до яких проблем може призвести систематичне використання вчителем лише однієї стратегії; які особливості учасників ситуації не дозволяють їм обирати лише одну стратегію; які особливості вчителя роблять використання певної стратегії неоптимальним.

3. Виявлення впливу індивідуальних особливостей студента на прийняття рішення у конкретній ситуації шляхом тестування з подальшим визначенням студентом своєї ймовірної поведінки у ситуації та можливі її наслідки [7, с. 251–252].

З точки зору застосування технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи викликає інтерес [7, с. 252–253] четвертий етап плану семінарського заняття на тему «Вибір учителем стратегії взаємодії». Спочатку студентам пропонується ситуація у взаємодії «директор школи ↔ батько учня»: *«До директора школи прийшов батько четвертокласника, який серед учителів має репутацію недисциплінованого учня. Батько скаржиться директору школи на те, що класовод не об'єктивно ставиться до його сина та постійно провокує його, навмисне говорячи про нього негативні речі»*. На основі запропонованої ситуації студенти мають виконати три завдання:

1. Відповісти на запитання: Як може поводити себе директор школи із батьком? За яких умов директор школи може ефективно використати ту чи іншу стратегію для розв'язання ситуації? Як батько поводитиме себе із класоводом?

2. Розіграти у діалозі ситуацію взаємодії «директор ↔ батько», «батько ↔ класний керівник», об'єднуючись у пари, де кожна пара повинна обґрунтувати свій вибір стратегії взаємодії.

3. У парах продемонструвати групі обрані варіанти взаємодії з подальшим колективним оцінюванням ефективності та обґрунтованості рішень.

Дидактичні елементи цілісного наведеного завдання [3, с. 262–264] відповідають такій технологічній схемі: презентація ситуації → спрямовувальні запитання (колективна робота) → розігрування у діалозі ситуації взаємодії «директор ↔ батько» (парна робота) → обґрунтування вибору стратегії взаємодії (парна робота) → програвання обраної взаємодії (парна робота) → колективне оцінювання ефективності та обґрунтованості рішень (колективна робота).

Також дидактично обумовленими є запропоновані у цьому підручнику етапи виконання ситуаційного завдання (без уживання цього терміна) ще одного семінарського заняття – моделювання педагогічної ситуації «Розробка та проведення індивідуальної бесіди на заплановану тему» [2, с. 262–264]. У

основі завдання закладена запропонована майбутнім учителям початкової школи педагогічна ситуація, яка зумовлює необхідність проведення індивідуальної бесіди.

Незважаючи на відсутність уживання терміна «ситуаційне завдання», представлені вправи в аналізованих підручниках та посібниках «Педагогічна майстерність», «Основи педагогічної майстерності» за редакцією І. Зязюна, вочевидь, належать до цієї категорії завдань. Водночас, доречно, з дидактичної точки зору, додати до критеріїв оцінювання ефективності та обґрунтованості прийнятих рішень щодо стратегії подальшої взаємодії.

Визначаючи необхідність використання педагогічних задач у процесі підготовки майбутніх учителів, Л. Мільто у навчальному посібнику «Методика розв’язання педагогічних задач» виокремлює вимоги, яких має дотримуватися викладач у процесі їх добору:

1. Матеріал повинен бути інформативним і містити певну проблему.
2. Форми задач мають бути різноманітними, наприклад, у вигляді:
 - опису конфліктної ситуації, яку необхідно проаналізувати і розв’язати;
 - тесту, на запитання якого треба відповісти;
 - завдання, що вимагає проведення мікродослідження за певною програмою;
 - обговорення проблемних питань, що містяться у висловлюваннях учених, учителів [4, с. 66].

Навчально-методичний комплекс з педагогіки «Педагогіка: завдання і ситуації» (автори А. Кузьмінський, Л. Вовк, В. Омеляненко), презентує широкий спектр сучасного аналітичного матеріалу у вигляді педагогічних ситуацій та завдань до них (без уживання терміну «ситуаційні завдання»). Матеріал вибудований відповідно до теоретичної частини аналогічного підручника. Завдання для розв’язання педагогічної ситуації мають аналітичний характер. Наявне застосування активних та інтерактивних методів навчання: «Включіться у дискусію і висловіть науково обґрунтовану думку з означених питань» [6, с. 47], пропонуються ділові педагогічні ігри [6, с. 131–140].

Підібрані педагогічні ситуації до розділу «Дидактика» [6, с. 65] – суто дидактичні, хоч і мають такої назви. Запропоновані також завдання з вибором варіантів прийняття рішення щодо педагогічної ситуації, завдання на моделювання подальших дій тощо. Достатня та тематично обґрунтована вибірка великих за обсягом педагогічних ситуацій, які можуть стати матеріалом для кейсів, що не присутні у посібнику. Водночас, відсутні завдання на прийняття миттєвого рішення у педагогічній ситуації.

На основі аналізу наукових джерел (Н. Берденникова, Л. Бесєдіна, А. Долгоруков, Л. Карпинська, Є. Полат, О. Пометун, Д. Робін, К. Савченко, О. Сидоренко, М. Фіцула, Н. Червякова, Л. Шевцова, О. Шевченко, П. Шеремета та ін.) варто констатувати, що ефективне формулювання ситуаційних завдань потребує від викладача дотримання таких дидактичних умов:

1. Передбачення чіткої відповідності матеріалу ситуаційного завдання змісту тієї дисципліни, що вивчається, з орієнтацією на навчальні цілі та стимулювання студентського інтересу (наявність елементів інтриги, драматизації тощо), на поглиблення і покращення засвоєння навчального матеріалу, а отже, формування кваліфікованих майбутніх учителів початкової школи.

2. Відповідності ситуаційного завдання меті та формі навчального заняття.

3. Ретельного вибору виду педагогічної ситуації для відповідного виду ситуаційного завдання.

4. Формулювання ситуаційного завдання з урахуванням визначених характеристик (проблемність, міжпредметність, конкретність, розвивальність, мотивувальність, доступність), а також дотримуючись:

- а) оптимального обсягу;
- б) суб'єктного викладу обставин ситуації;
- в) позитивності змісту;
- г) відповідності мовним нормам;

г) наявності педагогічно обґрунтованої, логічної низки запитань.

5. Використання необхідних відомостей з офіційних джерел, статистичної інформації, місцевого матеріалу.

6. Орієнтації на дискусійність ситуаційних завдань з обов'язковим передбаченням обґрунтованих альтернатив у прийнятті рішень щодо розв'язання педагогічних ситуацій.

Висновки. Як бачимо, ефективне формулювання ситуаційних завдань у підготовці майбутніх учителів початкової школи є досить непростим процесом, який вимагає дотримання багатьох дидактичних вимог. Тому кожен викладач, який прагне застосовувати сучасні технології навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи, має розробляти та нагромаджувати власну сукупність (банк) педагогічних ситуацій, щоб на їх основі сформулювати ситуаційні завдання до кожного заняття, теми та дисципліни в цілому. Однак, жодне ситуаційне завдання не можуть претендувати на унікальність або універсальність (використовуватися у межах усіх дисциплін чи тем або використовуватися упродовж тривалого часу). Зазначене ще раз підтверджує необхідність спеціальної підготовки викладачів до застосування сучасних технологій навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи з метою підвищення їхньої технологічної компетентності, формування їхньої психодидактичної готовності щодо такого виду викладацької діяльності.

Список використаної літератури

1. Зязюн І. А. Концептуально-методологічні та дидактичні підходи до наукового дослідження педагогічної освітньо-виховної проблематики [Текст]: монографія / І. А. Зязюн // Діагностика і розвиток педагогічної майстерності у професійних навчальних закладах: Колективна монографія / І. А. Зязюн [та ін.]. – К.: Педагогічна думка, 2007. – С. 3–77.
2. Мазниченко М. А. Мифы современного образования / М. А. Мазниченко // Педагогика. – 2007. – № 2. – С. 37–44.
3. Макарова Т. А. Ситуаційний метод навчання правознавству [Електронний ресурс] / Макарова Тетяна Авенірівна. – Режим доступу: <http://festival.>

1september.ru/articles/101387/?member=101387.

4. Мільто Л. О. Методика розв'язання педагогічних задач: навч. посібник / Л. О. Мільто. – 2-ге вид., перероб і доп. – Харків: Ранок-НТ, 2004. – 152 с.

5. Осадченко І. І. Класифікація ситуаційних завдань у контексті застосування технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи / І. І. Осадченко // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН молодьспорт України. – К., 2011. – Вип. 70. – С. 108–112.

6. Педагогіка: завдання і ситуації: Практикум [навчально-методичний комплекс з педагогіки] / А. І. Кузьмінський, Л. П. Вовк, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 429 с.

7. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. – К.: СПД Кулінічев Б. М., 2007. – 144 с.

8. Сурмін Ю. Конструювання ситуацій: принципи, методи, творчий процес / Ю. Сурмін // Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / упор. О. Сидоренко, В. Чуба. – К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. – С. 108–118.

9. Сурмін Ю. Порівняльна характеристика класичної і посткласичної методології / Ю. Сурмін // Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / упор. О. Сидоренко, В. Чуба. – К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. – С. 18–23.

10. Тамбовкіна Т. І. Педагогічні ситуації [Електронний ресурс] / Т. І. Тамбовкіна. – Режим доступу: <http://nsc.1september.ru/2006/16/6.htm>

References

1. Zyazyun I. A. (2007). *Conceptually-methodological and didactic approaches to teacher education research and educational issues*. Kyiv: Pedagogical thought (in Ukr.).

2. Maznichenko M. A. (2007). *Myths of Modern Education. Pedagogy*, 2 (in Russ.).

3. Makarova T. A. *Situational method of teaching jurisprudence*. Retrieved from <http://festival.1september.ru/articles/101387/?member=101387>.
4. Milto L. O. (2004) *Methods of solving educational problems*. Kharkov: Morning-NT (in Ukr.).
5. Osadchenko I. I. (2011). Classification of case studies in the application of technology of situational training in preparation for future primary school teachers. Kyiv, *New technology training*, 70 (in Ukr.).
6. Kuzminsky A. I., Vovk L. P., Omelianenko V. L. (2003). *Pedagogy: challenges and situations*. Kyiv: Knowledge-Press (in Ukr.).
7. Pometun A. I. (2007) *Encyclopedia Interactive Learning*. Kyiv: SPD Kulinichev B. M. (in Ukr.).
8. Surmin Yu. (2001) *Design situations: principles, methods, creative process*. Kyiv: Innovation and Development Center (in Ukr.).
9. Surmin Yu. (2001) *Comparative characteristics of classical and post-classical methodology*. Kyiv: Innovation and Development Center (in Ukr.).
10. Tambovkina T. I. (2006) *Pedagogical situations*. Retrieved from <http://nsc.1september.ru/2006/16/6.htm>